

Відгук

**на дисертаційне дослідження Казнох Ірини Богданівни на тему:
«Стильові особливості сакральної монодії в контексті
музично-поетичних формотворчих зв'язків (на матеріалі
піснеспівів Цвітної Тріоди кін. XVI – поч. XVIII ст.)»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 02 Культура і мистецтво
за спеціальністю 025 Музичне мистецтво**

1. Актуальність обраної теми. Українська сакральна монодія вже не одне десятиліття привертає увагу українських та зарубіжних науковців. За ці роки було зроблено чимало: здійснено опис джерел, розпорошених по бібліотеках різних країн, окреслено жанрову систему й розроблено методичку музично-текстологічного аналізу гімнографічних піснеспівів, виявлено специфіку регіональних традицій, простежено динаміку трансформацій українського церковного репертуару у просторі й часі. Однак далеко не усі питання, пов'язані з церковною монодією, вирішені достатньою мірою. По-перше, величезний масив сакральних піснеспівів української традиції вимагає системної роботи цілої когорти науковців для їх комплексного дослідження. По-друге, низка питань теоретичного характеру потребують розробки, зокрема богословсько-риторична складова церковних піснеспівів та її втілення в музиці. Розуміння богословського змісту сакральної монодії є важливим не лише в контексті музикологічної інтерпретації церковного мистецтва Середньовіччя та ранньомодерної доби, а й у практичній площині, зокрема для використання в сучасній концертній практиці та регентській діяльності.

Обрана дисертанткою тема «Стильові особливості сакральної монодії в контексті музично-поетичних формотворчих зв'язків (на матеріалі піснеспівів Цвітної Тріоди кін. XVI – поч. XVIII ст.)» є актуальною та своєчасною, оскільки розглядає українські церковні піснеспіви ранньомодерної доби як складний текстово-музичний конструкт, де музична складова спрямована на розкриття

богословської істини, яка унаочнюється за допомогою риторики на текстовому і текстово-музичному рівнях.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, сформульованих у дисертації, достовірність і наукова новизна висновків та рекомендацій забезпечується ґрунтовною джерельною базою, актуальною науковою літературою з теми дослідження та сучасними теоретико-методологічними підходами. Емпіричною базою дослідження у дисертації стали літургійні книги – Тріоді, Типікони, Устави, теоретичні трактати з бібліотеки та Інституту церковної музики Українського католицького університету, бібліотек Львівського національного університету ім. І. Франка, Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка, Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка, Львівського історичного музею, а також грецький невменний Доксастарій Петра Пелопонеського («Σύντομον Δοξαστάριον Πέτρον Λαμπλαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου»). Наукова література з теми дослідження, яка включає праці українських і зарубіжних вчених з богослов'я, літургії та церковної гімнографії, поетичної і музичної риторики, українського музичного мистецтва, у тому числі теорії та історії сакральної монодії, налічує 229 джерел. Не менш важливим для досягнення наукових результатів є теоретико-методологічне підґрунтя роботи. У дослідженні застосовано комплексну методологію, що поєднує історико-типологічний, культурологічний, мистецтвознавчий і філологічний підходи. Казнох І. Б. у дисертації використовує історичний, літургійно-богословський, джерелознавчий, семіологічний, порівняльно-ретроспективний, музично-теоретичний та аналітичний методи, які дали можливість на матеріалі піснеспівів Цвітної Тріоді кінця XVI – початку XVIII століття виявити стильові особливості сакральної монодії в контексті функціонування музично-поетичних формотворчих зв'язків.

Відповідно до вимог, що ставляться до кваліфікаційної роботи на здобуття ступеня доктора філософії, дисертація Казнох І. Б. складається з анотації, вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних

джерел та додатків. У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження й зазначено її актуальність, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. У дисертації чітко сформульовано мету роботи та її завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, а також його хронологічні межі. Детально охарактеризовано теоретико-методологічний інструментарій дисертації та її емпіричну базу. Наукову новизну роботи, її теоретичне та практичне значення подано розлого і ґрунтовно. Вступ завершується зазначенням особистого внеску здобувача у проведені дослідження, характеристикою його апробації, переліком публікацій за темою роботи й окресленням структури роботи.

Перший розділ *«Стильові і жанрові особливості візантійської гимнографії та сакральної монодії»* має теоретико-методологічний характер. У підрозділі 1.1 *«Жанри і форми візантійської гимнографії та сакральної монодії у літургійній практиці Української Церкви»* окреслено жанрову систему церковного співу східнохристиянської традиції. Такий підхід є цілком слушним, оскільки жанрова система церковної монодії тісно пов'язана зі стильовими параметрами, а тому для характеристики стилю церковних піснеспівів важливою є жанрова дефініція сакральних піснеспівів.

Наступним кроком вирішення поставлених завдань стала характеристика структури й богословського змісту богослужінь циклу Цвітної Тріоди, чому присвячений зміст підрозділу 1.2. Казнох І. Б. справедливо зазначає, що існує два типи вивчення Тріоди, де перший передбачає інтерпретацію цієї книги як гимнографічної пам'ятки, а другий зосереджується на її літургійно-богословському змісті. Дослідниця концентрує свою увагу на богословському змісті головних свят Тріоди – Вербної неділі, Великодні, Вознесінні та П'ятидесятниці, зазначаючи також й особливості богослужінь у святкові дні великодняго періоду.

Важливе теоретичне значення має підрозділ 1.3 *«Форми застосування музично-риторичних моделей у сакральній монодії»*, який складається з двох пунктів. У пункті 1.3.1 *«Специфіка риторичних фігур і троп візантійської*

гимнографії» дисертанткою розкрито особливості сакральних гімнографічних текстів, зокрема вказано на синтез старозавітної біблійної поезії з її «грою смислів» та «ритмом думки» з риторичними фігурами, розробленими античною поетикою. Символи, метафори, порівняння та інші риторичні фігури й тропи, використані у поетичних гімнографічних текстах, на думку авторки дисертації, найкраще висловлюють глибину богословського змісту літургійної поезії, основним змістом якої є Божественне, Трансцендентне – те, що є недоступним чуттєвому сприйняттю. Пункт 1.3.2 «Співдія поетичних та музично-виразових засобів у монодійній практиці» присвячений музичній риторичній і охоплює питання її вияву як у середньовічній сакральній монодії, так і музиці доби бароко. Особливу увагу Казнох І. Б. приділяє формотворчій функції засобів музичної виразності – мелодичному розгортанню, ритміці, мелодичним повторам та кадансуванню. Цілком слушними виглядають міркування дослідниці щодо того, що засади формотворення монодійних піснеспівів, які базуються на інтонаційно-поспівковому розвитку, залежать від богословського змісту їхніх текстів, а музична форма піснеспіву набуває довершеного вигляду в процесі виконання, де повною мірою взаємодіють вербальний та музичний чинники. Дисертантка зазначає головні музично-риторичні фігури, відомі з трактатів барокової доби, при цьому слушно зауважує, що в церковній монодії вони слугують засобом музичної виразності, що має на меті посилення емоційного впливу на слухача, однак вони не виражені не настільки явно, як в світській музиці, а тому потребують особливої уваги з боку дослідників.

У другому розділі *«Діалогічність форми і змісту піснеспівів Цвітної Тріоди у візантійській та українській літургійній практиці»* має аналітичний характер. Казнох І. Б. у підрозділі 2.1 «Празничні піснеспіви Цвітної Тріоди в українських нотолінійних ірмологіонах» на основі фундаментального каталогу Ю. Ясіновського «Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16 – 18 століть» характеризує жанрову систему Цвітної Тріоди, зосереджуючи увагу на жанрово-стильові особливості піснеспівів головних свят Цвітної Тріоди, а також їх кількості й розмаїтті.

Підрозділи 2.2 «Грецькі невменні самогласні стихири у репертуарі Цвітної Тріоди» та 2.3 «Музично-поетичні паралелі стихири “Воскресіння день” та тропаря “Христос Воскрес” за грецькими та українськими рукописами» підіймають проблему взаємодії грецької та української церковно-співацької традиції, що авторка демонструє у підрозділі 2.3 на основі компаративного аналізу двох найпопулярніших великодніх піснеспівів – стихири «Воскресіння день» («Ἀναστάσεως ἡμέρα») та тропаря «Христос Воскрес» («Χριστὸς ἀνέστη»). Авторкою було розшифровані грецькі піснеспіви з *Доксастарія* Петра Пелопонесського 1820 року та співставлено з піснеспівами з українського *Ірмологіону* 1670–1680-х років, в результаті чого було зроблено висновок про певну мелодичну та ритмічну спорідненість, що сягає корінням витоків, а саме візантійської церковної музичної традиції, при цьому відмічаючи мелодичну самостійність грецького й українського піснеспівів.

Третій розділ **«Формотворчі особливості піснеспівів Цвітної Тріоди за українськими ірмолями кінця XVI – початку XVIII ст.»** також є аналітичним. Він складається з п'яти підрозділів, в кожному з яких проаналізовано низку найважливіших, на думку дисертантки, піснеспівів з Цвітної Тріоди. У підрозділі 3.1 здійснено аналіз стихир Цвітної Неділі «Днесь Благодат» та «Прежде шести дней», 3.2 – ірмосів пісень Пасхального канону, 3.3 – циклу з п'яти пасхальних стихир, 3.4 – стихир вечірні «Нідр Отческих» та «Родился еси» та світильного утрени «Учеником зрящим тя» на свято Вознесіння Господнього, 3.5 – стихир вечірні «Прийдіте людіє» та «Царю Небесний» свята П'ятидесятниці.

Аналіз кожного піснеспіву є комплексним і включає характеристику як текстової, так і музичної складової. При розгляді гімнографічних текстів авторкою роботи акцентовано увагу на їх богословському змісті, а також риторичних прийомах, які використав гімнограф при розкритті того чи іншого сакрального образу. В деяких випадках аналізується й структура самого вербального тексту. Проте основний акцент йде на музичну складову

аналізованих піснеспівів, де розкриваються питання риторики, формотворення, драматургії та інтонаційних зв'язків.

Читання аналізів, здійснених Казнох І. Б., дозволяє зробити висновок як про майстерність українських гімнографів, які створили високохудожні музичні зразки, які розкривають глибокий зміст найважливіших богословських істин, так і про фаховий рівень підготовки дисертантки, яка у своїй роботі зуміла розкрити усю красу сакральної монодії, яка полягає в майстерності поєднання вербального та музичного тексту заради художньо досконалого донесення усім християнам основних догматів християнського вчення.

У **Висновках** підсумовано результати дослідження. **Список використаних джерел**, що налічує 229 позицій, оформлений відповідно вимог до кваліфікаційних робіт. У **Додатку А** подано інформацію про апробацію роботи й публікації авторки дисертації. **Додатки Б–З** містять нотні приклади піснеспівів, які проаналізовано в роботі.

Наукова новизна дослідження підтверджена усім змістом роботи та її висновками. Серед положень наукової новизни особливо виділимо осмислення богословського контексту циклу піснеспівів Цвітної Тріоди, окреслення зразків використання музично-риторичних моделей у формотворчих структурах піснеспівів сакральної монодії, систематизацію та дослідження репертуару циклу Цвітної Тріоди за українськими нотолінійними Ірмологіонами XVI – XVIII століть, аналіз формотворчих особливостей вибраного ірмолойного репертуару Цвітної Тріоди в контексті цілісності музично-поетичного і богословського змісту.

3. Загальна оцінка дисертаційної роботи та повнота викладу одержаних результатів дослідження в опублікованих працях. В анотації дисертації викладено її основний зміст та представлено основні результати дослідження. Вона дає цілісне уявлення про роботу та відповідає встановленим вимогам до дисертаційного тексту.

Дисертацію написано державною мовою з дотриманням усіх вимог до наукового тексту. Порухень академічної доброчесності у роботі не виявлено.

Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження Казнох І. Б. достатньо повно представлені у друкованих працях, зокрема у 15 одноосібних публікаціях: 5 статей у наукових фахових виданнях України; 3 статті в українських та зарубіжних періодичних виданнях, які додатково відображають результати дослідження; 7 тез доповідей на наукових конференціях.

4. Зауваження до змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Казнох І. Б., вважаємо за потрібне висловити низку зауважень та побажань.

1. Зіставлення грецьких та церковнослов'янських гімнографічних текстів, як і грецьких та українських церковних монодійних піснеспівів не викликає заперечення, проте лише в тому випадку, коли автор дотримується принципу історичності. Тому не можемо повністю погодитися з авторкою щодо вибору об'єктів порівняння – стихири «Воскресіння день» та тропаря «Христос Воскрес» з *Доксастарія* Петра Пелопонесського 1820 року та українського Ірмологіону 1670–1680-х років (с. 104–130), тим більше, що детальний аналіз музичної складової грецького та українського піснеспівів показав скоріше відмінність, ніж подібність. Чим обумовлений вибір саме *Доксастарія* Петра Пелопонесського?

2. В аналітичній частині роботи є багато цікавих спостережень щодо музично-поетичних зв'язків в українській сакральній монодії. Однак висновки до роботи дають надто узагальнене уявлення про результати дослідження. Так, у висновках ми читаємо, що «аналітичні спостереження <...> засвідчили виразну залежність формотворчих засад від музично-поетичних зв'язків, визначених богословськими сенсами. Гімнографічні тексти празничних піснеспівів Цвітної Трійді написані з використанням поетичних прийомів: символів, образів, паралелізмів та риторичних фігур і тропів» (с. 191). Це цілком коректні щодо змісту, однак надто загальні фрази, і вони не передають усі досягнення роботи, заявлені в науковій новизні. Тож прошу на захисті більш конкретно відповідно до змісту аналітичних розділів дисертації сформулювати

висновки щодо такого положення наукової новизни як *окреслення зразків використання музично-риторичних моделей у форматворчих структурах піснеспівів сакральної монодії*.

3. Серед методів, застосований у роботі, не вказано статистичний, який надав можливість дисертантці визначити найбільш поширені богослужбові жанри піснеспівів до свят Цвітної Тріоди, а також показати динаміку їх фіксації та створити інципітарій жанрів.

4. Текст дисертації написано хорошою літературною мовою, однак в деяких місцях потребує більш ретельної вичитки. Варто уніфікувати у роботі термінологію: так, *Δοξαστάριον* у роботі перекладено і як *Доксастарій* (с. 19, 20, 22, 23, 93, 96, 97, 98, 104, 105, 190), і як *Доксастаріон* (с. 94, 95, 100). І хоча обидва варіанти є коректними, в рамках однієї роботи доцільно використовувати лише один з них. Також у роботі ми знаходимо не завжди коректну передачу назв установ: наприклад, на с. 80 *Biblioteka Narodowa w Warszawie* зазначена як *Бібліотека народова у Варшаві*, що є калькою з польської мови, тоді як коректна назва українською мовою – *Національна бібліотека у Варшаві*, аналогічно *Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyślu* зазначено як *Перемишльський народовий музей*, тоді як українською мовою установа має називатися *Національний музей Перемишльщини*. Аналогічне зауваження і до транслітерації імен і прізвищ, зокрема грецьких: на с. 94 зазначено кілька імен грецьких мелургів XVII століття, які транслітеровані невірно: так, ім'я мелурга *Παναγιώτης Χρυσόφης ὁ νέος* відповідно до традицій українських перекладів варто писати як *Панагіот Новий Хрисаф*, *Γερμανός Νέων Πατρών* – як *Герман з Нових Патр*.

Висловлені зауваження і пропозиції не впливають на загальне позитивне враження від роботи і спрямовані на стимулювання подальшої наукової роботи дисертантки.

5. Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Казнох І. Б. на тему: «Стильові особливості сакральної монодії в контексті музично-поетичних форматворчих зв'язків (на матеріалі піснеспівів Цвітної Тріоди кін. XVI – поч.

XVIII ст.)» є завершеною працею, виконаною на належному науковому рівні. За своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених завдань, теоретичною і практичною значущістю, обґрунтованістю одержаних результатів дисертація Казнох І. Б. відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка, Казнох Ірина Богданівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 02 Культура і мистецтво за спеціальністю 025 Музичне мистецтво.

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри академічного
і естрадного вокалу та звукорежисури
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв

О. Л. Зосім